

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Romská otázka: diskriminace, stereotypy, xenofobie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. et Mgr. Antonín Dolák, Ph. D.

Vypracoval:
Oldřich Brychta

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Romská otázka: diskriminace, stereotypy, xenofobie“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 26. 4. 2010

.....
Oldřich Brychta

Poděkování

Děkuji panu PhDr. et Mgr. Antonínu Dolákovi, Ph. D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Oldřich Brychta

OBSAH

Úvod	3
1. Původ Romů a jejich historie	4
1.1 Z Indie do Evropy	4
1.2 Od příchodu do Evropy do 2. světové války	5
1.3 Romové za 2. světové války	6
1.4 Snahy o asimilaci Romů v období reálného socialismu	7
1.5 Romové po „sametové revoluci“	9
1.6 Romové jinde v Evropě	9
1.7 Dělení Romů	10
1.7.1 Slovenští Romové (Rumungre)	10
1.7.2 Olašští Romové	11
2. Romská kultura	13
2.1 Romské tradice	13
2.1.1 Pohřeb	13
2.1.2 Svatba	13
2.1.3 Křtiny	14
2.1.4 Kris	14
2.2 Romské umění	15
2.3 Romský jazyk	15
2.3.1 Etnolekt	16
2.4 Rom nebo Cikán?	17
3. Romská rodina	18
3.1 Sociální role muže v romské rodině	18
3.2 Sociální role ženy v romské rodině	19
3.3 Děti v romské rodině	19
3.4 Hodnotová hierarchie Romů	20
4. Romové a společnost	21
4.1 Vztah Romů ke škole a vzdělání	21
4.2 Postoje Romů k práci a zaměstnání	23
4.3 Romská tradiční rodina a způsob obživy	23
5. Diskriminace Romů	26
5.1 Xenofobie a rasismus	27
5.2 Vybrané právní předpisy řešící diskriminaci a rasismus	28

6. Romové očima majoritní společnosti	30
6.1 Vybydlování bytů	30
6.2 Zneužívání sociálních dávek	31
7. Sociální pedagogika a Romové	32
7.1 Výchova a vzdělání dětí v romských rodinách	32
7.2 Jazyková výchova	33
8. Jak může přispět sociální pedagogika	34
8.1 Významná specifika života Romů důležitá pro sociálního pedagoga	34
8.2 Možnosti působení sociálního pedagoga na Romy	34
9. Řešení romské otázky	37
Závěr	38
Resumé	39
Anotace	40
Klíčová slova	40
Abstract	40
Keywords	40
Použitá literatura	41
Použité internetové zdroje	42

Úvod

Romové jsou v České republice největší etnickou menšinou. Mají jiný životní styl, kulturu, používají svůj jazyk a jejich mentalita je celkově jiná. Jejich historický vývoj probíhal jinak než u většinové slovanské populace. Většina Romů žije izolovaně od okolního majoritního prostředí.

Většinová společnost v České republice ví velice málo o historii, kultuře a způsobu života naší největší etnické minority. Nedokáže si vysvětlit, proč se Romové v dané situaci chovají právě určitým způsobem. Ve školách se prakticky vůbec neučí o historii a kultuře Romů. Romský jazyk v majoritní společnosti skoro nikdo neovládá a romština se na školách také nevyučuje.

Zvolil jsem si téma uvedené v titulu bakalářské práce, neboť jsem s Romy často přišel do styku v rámci zaměstnání i v soukromém životě. Zaujal mě jejich životní styl a jejich názor na život, který česká většina považuje za primitivní, ale samozřejmě tento pohled je značně zjednodušený.

Nepochopení způsobu života Romů vedlo už od jejich příchodu do Evropy k jejich pronásledování, které vyvrcholilo v období Hitlerova fašistického režimu jejich vyvražďováním v koncentračních táborech. Dodnes panuje v názorech na Romy řada stereotypů. Nejčastějšími jsou zneužívání sociálního systému, vyhýbání se práci, nevzdělanost, krádeže (zejména kapsářství), ničení bytů, nepořádnost, hlučnost.

Ke zlepšení vztahů mezi etniky by mohla přispět větší vzájemná informovanost, aby nedocházelo k rychlé generalizaci z neznalosti. Sociální pedagogika je oborem, který by ke vzájemnému zlepšení vztahů mohl pomoci.

1. Původ Romů a jejich historie

1.1 Z Indie do Evropy

Pátrat v romské historii je velice obtížné a složité. K nejstarším dějinám chybí písemné prameny vůbec. Většina Romů o své historii moc neví a ani se o ni příliš nezajímá.

V současnosti je již nesporně prokázán indický původ Romů, i když tomu tak vždy nebylo. K objasnění původu Romů přispělo zjištění kalvínského kněze Valiho, který se v 18. století seznámil s indickými studenty, jejichž řeč mu připomínala jazyk Romů. Zapsal více než tisíc slov i s jejich významem. Indická slova přečetl místním Romům a ti dokázali většinu z nich správně přeložit. Zpráva o této události podnítila zájem mnoha jazykovědců, kteří na základě rozboru romského jazyka a jeho porovnání s indickými jazyky zjistili, že předkové Romů pocházejí z Indie.¹

Romové byli v Indii pravděpodobně součástí různých kast, na které je indická společnost tradičně rozdělena. Kasta určuje povolání člověka, určuje, kde bude žít, co bude jíst, jak se bude oblékat, s kým se bude stýkat, koho si může vzít za životního druha, jakým způsobem se účastní náboženského života atd. Každá kasta, jichž je v Indii více jak dva tisíce, má svá nepsaná pravidla, svá tabu a naopak své příkazy, které musí všichni členové kasty dodržovat, ale které nemají žádnou platnost pro ty, kteří patří do jiné kasty. Za tisíciletí platnosti tohoto systému jsou již rozdíly mezi příslušníky jednotlivých kast i na úrovni fyziologické, každá kasta má svůj osobitý imunitní systém a styky s příslušníky jiných kast, kteří mají jiný imunitní systém, je pro obě strany nebezpečný. Proto existují mezi kastami bariéry, které omezují vzájemné styky, přísná hygienická pravidla nedovolují příslušníkům různých kast společně stolovat, pít z jedné sklenice apod.²

Z Indie předkové dnešních Romů odcházeli z různých příčin a v několika migračních vlnách. Nejvýznamnější vlna se dala do pohybu směrem na západ mezi 9. - 10. stoletím. Nejprve jsou romské skupiny zaznamenány na území dnešního Íránu, odkud pokračovaly v migraci dále na západ. Na území Malé Asie se jejich cesty rozdělují. Část putovala zřejmě přes severní Afriku na Pyrenejský poloostrov. Hlavní směr migrace

¹ MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Vyd. 1. Praha : Fortuna, 2001. 48. s. ISBN 80-7168-762-6.

² *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Tatjana Šišková (ed.). Vyd. 2. akt. Praha : Portál 2008. 273 s. ISBN 978-80-7367-182-2.

pravděpodobně směřoval na Balkánský poloostrov, kam Romové postupně pronikají asi v 10. století. Na své cestě se Romové na různých místech usazují a potomci těchto migrantů dnes tvoří romské osídlení v Sýrii, Arménii, na Pyrenejském poloostrově atd. Na území střední a západní Evropy se Romové objevují pravděpodobně v období 13. až 14. století.

1.2 Od příchodu do Evropy do 2. světové války

V době svého příchodu do střední a západní Evropy byli Romové přijímáni v souvislosti s tzv. egyptskou legendou o svém původu kladně. Podle této středověké legendy Romové za svého pobytu v Egyptě odmítli poskytnout útočiště prchající Svaté rodině před Herodem a pro tento hřích jsou proto odsouzeni k putování po světě, jako k formě pokání.

Středověká Evropa, do které Romové přišli, byla jiná než Asie. Tam mezi jednotlivými městy a vesnicemi obklopenými poli byly lány nekultivované země, kde divoce rostlo mnoho druhů tropického ovoce a užitkových rostlin, stačilo jen natáhnout ruku. Tady putující řemeslníci, kteří ve vsi vyměnili své výrobky za rýži, čočku a tkaniny, doplňovali svůj jídelníček o zeleninu, ovoce, oříšky, koření a zřejmě i ryby a drobnou zvěř. Nikoho tím nepohoršovali a nikomu to nevadilo. V Evropě každý kus země měl svého majitele a ten si osoboval vlastnické právo i na všechno, co na této zemi rostlo a žilo. Konflikty, které z tohoto různého pojetí vlastnického práva k zemi vznikaly, byly jednou z příčin pozdějšího pronásledování.

Brzy začala Romy pronásledovat i církev, která je vinila z nevěrectví a čarodějnictví. Světská moc jim podsouvala loupežnictví a nekalou konkurenci řemeslnickým cechům. Jejich pověst zlodějů hospodářských plodin jim ani u obyvatelstva na oblibě nepřidala. Panovníci vydávali nařízení, podle kterých mohli a měli být Romové vypovídáni ze země a později dokonce loveni jako škodná zvěř. Pronásledování a útlak se táhne celými dějinami pobytu Romů na evropském kontinentu.

V osmnáctém století byla ve většině západních zemí politika vyhánění vystřídána politikou násilné asimilace. První snahy o usazení a zapojení Romů do majoritní společnosti v rakouské monarchii jsou spojeny s dobou vlády Marie Terezie a Josefa II. Šlo však o násilnou asimilaci, podle dnešních měřítek téměř o likvidaci svébytného národa. Romové byli usazováni, přinuceni opustit své tradice a zvyky, rodinám byly

násilím odebírány děti, dávány do převýchovy neromským sedlákům a používání romštiny jako komunikačního prostředku bylo zakázáno.

V roce 1927 byl vydán Perzekuční zákon č. 117, jehož přímým důsledkem byl soupis všeho cikánského obyvatelstva a tuláků a lidí žijících po cikánsku. Byly vydávány tzv. cikánské legitimace.

1.3 Romové za 2. světové války

Druhá světová válka patří mezi nejčernější kapitoly romských dějin. 10. 6. 1942 byl vydán po vzoru říšského vůdce SS vrchním velitelem neuniformované protektorátní policie výnos o potírání tzv. cikánského zlořádu. Poté na základě výnosu sepsaly policejní úřady a četnické stanice „Cikány, cikánské míšence a osoby žijící po cikánsku“. Vznikají tzv. cikánské tábory v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu.

Táborem v Letech u Písku prošlo za dobu jeho existence od srpna 1942 do května 1943 celkem 1 308 osob. Jednalo se o celé romské rodiny a tábor, jehož kapacita byla plánovaná maximálně pro 300 mužů, byl přeplněn. Katastrofální stravovací a hygienické podmínky spolu s nemocemi měly za následek smrt 327 osob, tj. asi jedné čtvrtiny vězňů. Tábor byl pod správou českých četníků.³ V areálu původního tábora byla v letech 1972 - 1974 vybudována velkovýkrma vepřů, která tu stojí dodnes.

Cikánským táborem v Hodoníně u Kunštátu prošlo od srpna 1942 do prosince 1943 1317 vězňů a z toho 207 lidí zemřelo. Odtud byly celé romské rodiny deportovány do koncentračních táborů. Do Osvětimi - Březinky jich bylo soustředěno 20 000.⁴ Vězňové byli označeni černými trojúhelníky jako tzv. asociálové, na předloktí jim bylo vytetováno číslo a písmeno Z (Zigeuner). Romové v cikánském táboře rychle umírali vlivem nelidských životních podmínek, hladu, nemocí a týrání. Někteří, zvláště těhotné ženy a dvojčata, byli vystaveni zrůdným pokusům dr. Mengeleho.

Druhá světová válka s sebou přinesla téměř úplné vyvraždění Romů v Čechách a na Moravě. Nacistickou genocidu přežilo asi 10% původního romského obyvatelstva v českých zemích.

³ *Dějiny Romů* [online]. 13. leden 2010 [citováno dne 20. 1. 2010]. ©2010 Muzeum romské kultury. Dostupné na URL:

<http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=320&Itemid=25&lang=cs>
[ISBN/ISSN neuvedeno]

⁴ MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Vyd. 1. Praha : Fortuna, 2001. 48 s. ISBN 80-7168-762-6.

Slovenské Romy genocida nepostihla v té míře jako v protektorátu Čechy a Morava, platila zde však různá diskriminační nařízení, např. nesměli cestovat veřejnou dopravou, byly zřizovány speciální pracovní tábory.

1.4 Snahy o asimilaci Romů v období reálného socialismu

Po roce 1945 začali přicházet za prací Romové především z romských osad na Slovensku. Podle soupisu Romů provedeného v roce 1947 státními orgány žilo v českých zemích již přes 16 000 Romů. Přicházeli především do pohraničí a do průmyslových oblastí severních Čech a Moravy, odkud bylo předtím odsunuto německé obyvatelstvo.

Po roce 1948 ve vztahu k Romům došlo nejprve k jejich formálnímu zrovnoprávnění, ovšem společensky zůstali Romové stále na okraji. Pozitiva pro ně představovalo zrušení zákona z roku 1927 a pokusy pomoci Romům na východě Slovenska budováním silnic, zlepšením hygienických podmínek, odstraněním negramotnosti, dobrými platy pro nekvalifikované pracovníky, sociální péčí, povinnými preventivními zdravotními programy atd.⁵

Ve druhé polovině 50. let přistoupil tehdejší režim k otevřené politické asimilaci Romů. Významnou změnu v životě Romů znamenal rok 1958, kdy byl schválen zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočovných a polokočovných osob. V noci ze 3. na 4. února 1959 přišli do romských rodin sčítací komisaři, vzbudili dospělé i děti a sepisovali přítomné. Obce a města, ve kterých byli tito Romové v té noci přítomni, je dostala na starost jako domovské obce a měla povinnost podle uvedeného zákona zařídit jim alespoň provizorní ubytování, práci pro muže a zařazení dětí do školní výchovy, podle potřeby i lékařské ošetření. Kola od vozů byla násilně sundána a koně obvykle odvedeny na prodej. Tomu se Romové bránili nejvíce, kůň byl jejich velký přítel a pomocník. Byla to razie, která násilně změnila jejich po staletí trvající život a která zasáhla do osobní svobody těchto lidí.

Od tohoto období začíná koncepce sociální asimilace Romů. Jejím cílem bylo splynutí Romů s majoritní společností. Zákon znamenal násilné usazení olašských Romů. Na základě prováděcích předpisů potom měly osoby označené za „kočovníky“ zákaz vzdalovat se bez povolení z míst, kam byli usazeni. V případě porušení se dotyčný/ná

⁵ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak*. Vyd. 2. upravené. Praha : Portál, 2000, c1998. 149 s. ISBN 80-7178-410-9.

dopustil trestného činu s možností nepodmíněného odnětí svobody od šesti měsíců až do tří let.

Novelou z roku 1990 nebylo kočování již považováno za trestný čin, ale zákon o zákazu kočování byl i nadále v platnosti. K úplnému zrušení zákona č. 74/58 Sb. došlo až zákonem č. 57/1998 s účinností od 30. 3. 1998. Od této doby mohou Romové v naší republice opět svobodně kočovat.

Po roce 1960 byly vydány směrnice o likvidaci romských osad na Slovensku, přednostně v oblastech cestovního ruchu. Od tohoto období začíná koncepce sociální asimilace Romů. Jejím cílem bylo splynutí Romů s majoritní společností.

V roce 1970 bylo uloženo národním výborům všech stupňů realizovat speciální sociální péči o sociálně slabé romské obyvatelstvo. Tato péče se v roce 1976 stala součástí zákona o sociálním zabezpečení. V obcích začaly pracovat „komise pro řešení cikánské otázky“ a sociální kurátoři pro práci s romským obyvatelstvem. Avšak zpravidla se problémy řešily bez aktivní účasti Romů, bez dostatečných znalostí o jejich specifických sociokulturních odlišnostech. V průběhu dalších let se stát snažil Romy asimilovat a integrovat. Předpoklad, že materiálním dostatkem se změní i jejich psychika a hodnotová orientace, se ukázal jako nesprávný a vztahy mezi příslušníky majoritní společnosti a Romy se nezlepšily. Vynaloženému úsilí a finančním prostředkům neodpovídaly dosažené výsledky.⁶

Politika státních orgánů v letech 1945 - 1989 měla ve svých důsledcích dva základní aspekty. Na jedné straně došlo k formálnímu zrovnoprávnění Romů a ke zlepšení jejich materiální situace (zlepšení životní úrovně, přístup ke vzdělání). Na druhé straně došlo k přetrhání tradičních vazeb a ke zničení tradičních norem. Romové neměli možnost rozhodovat sami o svém osudu, byli pouhým objektem státní politiky.⁷

⁶ MARÁDOVÁ, Eva. *Multikulturní porozumění*. [bez ozn. vyd.] Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 44 s. ISBN 80-86991-82-2.

⁷ *Dějiny Romů* [online]. 13. leden 2010 [citováno dne 20.1.2010]. Copyright ©2010 Muzeum romské kultury. Dostupné na URL: http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=320&Itemid=25&lang=cs [ISBN/ISSN neuvedeno]

1.5 Romové po „sametové revoluci“

Po roce 1989 se Romové stali svébytnou národnostní menšinou se všemi právy, která menšinám v České republice náleží. Většina Romů začala hledat svoji identitu a rozvíjet svou kulturu, o romské problematice se začíná otevřeně hovořit, vznikají mnohé romské občanské iniciativy či sdružení hájící zájmy Romů. Ty se aktivně podílejí na integraci Romů do společnosti, která je konečně chápána jako začleňování Romů do občanského života při zachování všech prvků romské identity.

Svoboda získaná v listopadu 1989 má vedle nepopíratelných pozitivních prvků i svoji druhou stránku – katastrofálně vysokou nezaměstnanost Romů (v důsledku jejich nízké kvalifikovanosti a předsudků ze strany zaměstnavatelů) a ztrátu dosavadních sociálních jistot, která vede k chudobě některých romských rodin. Romy ohrožuje i přímé fyzické násilí příslušníků mnoha extremistických sdružení. Většinová společnost stále vnímá Romy především jako skupinu, která má problémy sociálního rázu.

Po roce 1989 se staly dostupnější drogy, gamblerství a braková mediální zábava. Polistopadová liberalizace obchodu s těmito komoditami devastuje Romy fyzicky, ekonomicky, psychicky i morálně.

1.6 Romové jinde v Evropě

Sociální postavení Romů v Evropě lze nazvat živořením na okraji společnosti. Jsou většinovými společnostmi vnímáni podobně negativně ve všech zemích Evropy. Jejich postavení je ovlivňováno spíše historickým vývojem vztahů k majoritě než současnými právními opatřeními.

Romové ze západoevropských zemí se daleko více ztotožňují se státem, ve kterém žijí a mají tamní občanství. Ve Španělsku nebo Řecku se Romové neuznávají jako národnostní menšina a ani mezi samotnými Romy není zájem o toto uznání.

Naopak v zemích střední a východní Evropy je v politické rovině snaha o formální uznání romské národnostní menšiny, což zde zřejmě souvisí i s vysokou početností této populace.⁸

⁸ DAVIDOVÁ, Eva – LHOTKA, Petr – VOJTOVÁ, Petra. Právní postavení Romů v zemích Evropské unie. Vyd. 1. Praha : TRITON, 2005. 156 s. ISBN 80-7254-727-5.

Nejvíce Romů žije podle Rady Evropy v zemích jihovýchodní a střední Evropy. V Rumunsku 2 500 000, v Bulharsku asi 800 000, Maďarsku 700 000, v Turecku 500 000, v Řecku asi 250 000. Velký počet Romů je také na Slovensku a v zemích bývalé Jugoslávie. V zemích západní Evropy žije nejvíce Romů ve Španělsku (asi 800 000) a ve Francii (asi 350 000). Nejmenší počty romského etnika mají země severní Evropy.

1.7 Dělení Romů

Termínem "Romové" označujeme řadu etnických skupin, které mají společný původ, jazyk a mnoho dalších kulturních rysů. V České republice žije pět odlišných skupin Romů – slovenští Romové, olašští Romové, čeští a moravští Romové, Sinti a maďarští Romové. Nejvíce jsou zastoupeni slovenští Romové. Čeští a moravští Romové a Sinti byli vyvražďeni za druhé světové války.

1.7.1 Slovenští Romové (Rumungre)

Nejpočetnější romskou skupinu na území České republiky tvoří Romové slovenští (70 až 80%). Žili usedle nejméně tři staletí na východním a středním Slovensku. Někteří vytvořili jakási přirozená ghetta ve městech, převážná většina žila v romských osadách vzdálených 1-2 km od slovenských obcí. V době reálného socialismu se začali usazovat v České republice. Po roce 1989 se sami mezi sebou vnitřně dělí na bohaté a chudé, tak se mezi sebou posuzují a vymezují. K těm prvním patří dnes i mnozí příslušníci romských elit, jejichž sounáležitost je založena na zcela jiných hodnotách, a to na dosažené příčce společenského a zejména ekonomického postavení. K druhým, většinou stále problematickým, převažujícím skupinám se obvykle už nehlásí a nekomunikují s nimi. Bohužel i někteří mladí Romové, kteří byli úspěšní v dosažení vyššího či vysokoškolského vzdělání, se potom už s ostatními většinou v problémech žijícími Romy, neidentifikují a necítí potřebu jim pomoci dostat se ze stavu, ve kterém se nacházejí, a to nejen existenčně.⁹

⁹ *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Marek Jakoubek, Lenka Budilová (eds.). 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-178-9.

1.7.2 Olašští Romové

Podle způsobu života se Romové dělili před zákazem kočování v roce 1959 na kočovné a usedlé. U nás kočovné skupiny představovali olašští Romové, kteří k nám přišli z území dnešního Rumunska, z Valašska a Moldávie (odtud jejich název - území Valachie) po tamním zrušení nevolnictví. Velká část z nich až do zákazu v roce 1959 kočovala.

Na rozdíl od jiných dnešních Romů si zachovávají svou řeč (olašský dialekt) a udržují své zvyky. Olašští Romové mají světlejší pigmentaci i světlejší vlasy a bývá u nich nejčastěji vidět klasické romské oblečení - široké barevné sukně, třícípé šátky na hlavách či ramenech. Nesmírnou hodnotu má pro ně zlato, a proto u nich vidíme častěji prsteny, náušnice, náhrdelníky, náramky, dokonce i zlaté zuby, než u jakýchkoliv jiných Romů. Jako kočovný národ nemohli investovat svůj majetek do nepřenosných věcí, a tak své jmění ukládali do zlata. Zlato má však pro ně i jinou symboliku. Olašský Rom věří, že zlaté šperky, které má na sobě, jej uchrání před nemocí. Jsou velmi uzavření a nenechají mezi sebe proniknout cizího člověka.

Kontakty olašských Romů s usedlými jsou málo časté. Usedlí Romové je nemají rádi, protože kvůli kriminalitě olašských Romů, zejména kapesním krádežím, jsou považováni za zloděje všichni Romové. Zároveň však usedlí Romové Olachy obdivují jako symbol svobody.

V komunitě olašských Romů se mluví výhradně romsky, používání romštiny je zde otázkou cti. Olaši však užívají jiný dialekt romštiny než třeba slovenští Romové. Vzhledem k tomu, že u nás žijí především příslušníci někdejší olašské skupiny Lovárů, mluví lovárským dialektem.¹⁰

Poněkud povýšený postoj těchto Romů vůči příslušníkům ostatních romských skupin pramení mimo jiné i z rozdílu v hodnocení fyzické práce. Vykonávání těžké fyzické práce je pro Olachy znamením neúspěšnosti a nedostatku schopností mentálních. Naopak je oceňováno získávání finančních prostředků činnostmi, které vyžadují více zapojit myšlení, jedná se zpravidla o různé obchodní aktivity. Podnikají v oblasti služeb, provozují hostinská i restaurační zařízení, vlastní autobazary apod. Někteří Romové z této skupiny jsou však také neblaze proslulí jako kapsáři.

¹⁰ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. [bez ozn. vyd.] Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, Společenství Romů na Moravě, Muzeum romské kultury (Brno, Česko), Člověk v tísni (společnost), 2002. ISBN 80-7106-615X.

Olašští Romové patřili až do poloviny minulého století mezi nejchudší vrstvy. Dnes jsou mezi Romy nejbohatšími právě olašští Romové.

Olachové také mají dosud své představitele, které uznávají pro jejich moudrost a autoritu. Ve skupině ale neexistuje inteligence v pojetí majority, to znamená studování lidí. Romové z olašských rodů a skupin dosud spíše nedoceňují význam školního vzdělání pro praktický život. Docházka jejich dětí do školy je mnohdy špatná, někdy se stává, že dítě povinnou školní docházku ani nedokončí. Postavení dívek a žen v této komunitě se dosud řídí tradičním modelem, což znamená, že žena se stará výhradně o rodinný krb a děti. Vzhledem k tomu dívky, i pokud jsou nadané a schopné, možnost studovat v podstatě nemají, neboť v určitém věku rodiče upřednostní jejich provdání a počátek manželského a zároveň i rodinného života. Sňatky mezi příslušníky olašských a jiných romských skupin jsou dosud velmi ojedinělé.¹¹

Podle odhadů dnes u nás žije asi 25 tisíc olašských Romů, tj. zhruba desetina všech Romů.

¹¹ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. [bez ozn. vyd.] Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, Společenství Romů na Moravě, Muzeum romské kultury (Brno, Česko), Člověk v tísni (společnost), 2002. ISBN 80-7106-615X.

2. Romská kultura

2.1 Romské tradice

Romové nemají vlastní tradiční svátky, slaví obvyklé křesťanské svátky s ostatními obyvateli. Nově zaváděný mezinárodní den Romů (8. dubna) zatím nemá tradici. Odlišné zvyky a dodržování tradic se v nejmladší generaci postupně ztrácí. Mladí Romové jsou často více ovlivněni školou a především televizí.

2.1.1 Pohřeb

V romských tradicích patří pohřeb mezi nejokázalejší události.

Po smrti svého blízkého člověka před jeho pohřbem dělají často i dodnes tzv. vartování mrtvého, kdy po tři dny a tři noci se ve vyklizené místnosti okolo otevřené rakve s nebožtíkem sejde široká rodina a přátelé, sedí s ním, vyprávějí a zpívají. Nemají ale plakat, protože věří, že mrtvý ještě je svým způsobem s nimi a že ho musí obveselovat. Do rakve mu dávají jeho oblíbené předměty, které za života měl rád (kupř. mužům fajfku nebo krabičku cigaret se zapalovačem, výjimkou není ani alkohol či víno a nápoje, které měl nebožtík v oblibě. muzikantovi jeho housle, ženám oblíbené šaty nebo korále), ale vždy do ruky křížek nebo růženec a okolo něho svaté obrázky spolu s penězi – drobnými či bankovkami. Pohřbů se pak zúčastňuje vždy velké množství Romů, často se hraje, zpívá a nad otevřeným hrobem velice pláče. Vždy pohřbívají své mrtvé do země.

2.1.2 Svatba

Svatba je velkou událostí v životě jedince, rodiny a celé komunity. Úřední sňatek je pro Romy jen formalitou, a proto mu většinou předchází zasnuby, které byly něco jako neformální uzavření manželství. V minulosti nebylo výjimkou, že Romové pořádali jen zasnuby a k církevnímu sňatku došlo až po několika letech. K zasnubám dojde poté, co se navštíví obě rodiny a za účasti kmotrů se domluví na podmínkách. Při samotném obřadu sváže starosta osady, kmotr nebo otec ženicha novomanželům ruce červeným šátkem a nalije jim do dlaní slivovici či červené víno. Nápoj si pak vzájemně pijí z

dlaní. Formální svatba se koná v kostele. Přípravy na ni jsou velkolepé, a proto velmi nákladné. Většinou se uskutečnila i několik let po zasnubách, dokud Romové nenašetřili dostatečnou částku peněz. Raději si nějaký čas počkali, než aby měli chudou a skromnou svatbu. Romská svatba nemá svá vlastní specifika, v mnohém se podobá svatbám majoritní společnosti. Nevěsta má bílé šaty, kytici a dochází k výměně prstenů. Ty nemají pro Romy zvláštní význam, a proto jsou většinou jen vypůjčené na samotný obřad.

U některých skupin olšských Romů se dodnes setkáváme s tím, že rodiče ženicha musí za nevěstu zaplatit. "Cena" nevěsty souvisí s jejím věkem, krásou, panenstvím, případně s tím, jak umí tančit a zpívat. Pokud se rodiny nedohodnou a ženich proto nevěstu s jejím souhlasem unese, může celá pře skončit až před soudem.

2.1.3 Křtiny

Narození dítěte představuje jeden z nejšťastnějších okamžiků v životě každé romské komunity. Dříve se po porodu všichni snažili magickými rituály zajistit novorozenci šťastnou budoucnost. Zajímavá byla například první koupel, do které se vkládaly peníze či zlaté šperky, aby bylo dítě bohaté. Důležitým momentem však byla především chvíle, kdy si dítě prohlédl otec, políbil je a tím přijal za své. Do křtu bylo novorozeně zapotřebí chránit před „važibabou“, zlou čarodějnici, která mohla dítě unést či uhranout. Matka mu proto kolem zápěstí uvazovala červenou stužku nebo šňůru červených korálek. Tyto náramky spolehlivě zaháněly zlé síly. Křest měl dítěti zajistit Boží ochranu. Slavnostní akt se odehrával pochopitelně v kostele za přítomnosti kmotra a kmotry. Je zajímavé, že novorozeně dostávalo hned dvě jména. Jedno jméno bylo oficiální a zapisovalo se do matriky, druhé bylo "cikánské" a jeho nositel je mohl ztratit v případě, že se nějakým vážným způsobem provinil.

2.1.4 Kris

Jedná se v podstatě o arbitrážní soud olšských Romů. Členové tohoto soudu jsou vybíráni z těch nejváženějších, nejčestnějších a nejinteligentnějších Romů v komunitě. Každý Rom, jenž má s jiným Romem problém, může se obrátit na kris. Arbitři se setkají a váží důkazy a delikty spáchané na žalující straně.

Do kompetence spadají: finanční problémy (půjčky apod.), někdy také rodinné záležitosti (např. když manžel nedává své ženě peníze na výživu jejich dětí), pomluvy a nadávky mezi Romy, bitky apod. Nejvyšším trestem, jež může kris uložit, je vypovězení z komunity. Vypovězený Rom je pak vyloučen i z dalších klanů. Jedná se o vysoký trest, protože Rom nemůže žít bez romských sociálních struktur. Tohoto trestu se Romové bojí více než smrti. Je ale třeba říci, že žádný kris ještě neudělil trest smrti. Kris nemá právo brát Romům život. Kris uděluje také jiné tresty, např. pokuty (někdy dost vysoké), jež musí zaplatit provinivší se strana. Kris nikdy neřeší násilné zločiny. Takové činy jsou jednoznačně doménou „gadžovské“ justice, čili běžného soudního systému.¹²

2.2 Romské umění

Neodmyslitelnou součástí života Romů je hudba. Romové v minulých staletích neustále putovali a procházeli různými zeměmi a kontinenty. Jejich hudba tak byla pochopitelně ovlivněna kulturami, s nimiž se setkávali. Je tedy rozdíl v tom jaké písně hrají a zpívají Romové žijící v Rusku, na Balkáně, či ve Španělsku. Hudba Romů žijících u nás je jednou z forem hudebního folklóru maďarských Romů.

Romské písně se člení na pomalé a rychlé. Pomalé písně jsou určeny k poslechu, rychlé zase k tanci. V textech písní, ale i v melodii se jedinečným způsobem odráží vnitřní svět Romů a jejich vztah k životu.

2.3 Romský jazyk

Jedním ze základních stavebních kamenů národa je jazyk, kterým lidé mezi sebou mluví. Žel ale romský jazyk upadá. Snaha Romů přiblížit se majoritní společnosti jej téměř vytlačila někam na periferii. V mnoha romských rodinách se dnes již romsky nemluví, v některých téměř ne, tedy alespoň před dětmi ne. Romština patří do skupiny indických jazyků, ale na její vývoj mělo vliv i prostředí, ve kterém Romové pobývali. Romština obsahuje slova perská, arménská, řecká i slovanská.

Výslovnost romštiny je fonetická, tedy víceméně shodná s pravopisem. Češi proto mohou psaný text číst stejně, jako by byl psán česky. Na rozdíl od češtiny má romština

¹² Kris. [online] [citováno dne 20.1.2010] Unie Olašských Romů. Dostupné na URL: <<http://www.uor.cz/index.php?menu=tradice&article=krisi>> [ISBN/ISSN neuvedeno]

aspirované hlásky, tj. hlásky vyslovované s lehkým přídechem. Romština aspiruje čtyři hlásky: kh, ph, th a čh. Aspirace je významotvorná a její opomenutí či špatné vyslovení proto může vést k nedorozumění. V romštině se poměrně často objevuje pro češtinu neobvyklá souhláska dž, která se vyslovuje jako ve slově džbán.¹³ Romština používá i měkké l, vyslovované stejně jako ve slovenštině. Romština má na rozdíl od češtiny osm slovních druhů (jedním z nich je člen) i osm pádů a navíc i pád nepřímý. Sedm pádů je více či méně shodných s českými pády a pádem navíc je ablativ. Romština má u sklonných slovních druhů rod mužský a ženský a číslo jednotné a množné.¹⁴

Indické jazyky mají za sebou tisíciletí vývoje a některé z nich mají po více než dva tisíce let kodifikovanou gramatiku. Proti evropským jazykům je nápadné množství citoslovcí a mnohoznačnost četných slov. Doslovný zápis rozhovoru vyžaduje často komentář, aby bylo jasné, o co v něm vlastně šlo. Tuto vlastnost sdílí s indickými jazyky i romština, význam vět je často pochopitelný až z kontextu intonace hlasu, doprovodných gest, mimiky a souběžně probíhající empatie.

Tento způsob dorozumívání, který mají Romové společný s Indy a který používají bez ohledu na to, je-li jejich dorozumívacím jazykem romština nebo etnolekt češtiny, je tou překážkou, která brání romským dětem v dosahování školních úspěchů. Pokud učitel látku neprožívá, romské dítě, které přijímá jen třetinu informací z obsahu slov, mu nerozumí.¹⁵

2.3.1 Etnolekt

Etnolekt je neustálená forma nevlastního jazyka, který je používán jako druhý jazyk. Projevují se v něm vlivy jazyka vlastního, prvního.

Romský etnolekt češtiny je tedy česká fonetika poznamenaná romskou výslovností. Romové si začali osvojovat češtinu, kterou poznali na ulici či v sousedství od Čechů, v zaměstnání apod. Význam mnoha českých výrazů spíše tušili, než aby jim plně rozuměli. Touto češtinou se sami vyjadřovali, ale do jejich sdělovacího procesu se jim stále prolínala struktura romského jazyka.¹⁶

¹³ Např. známé slovo gadžo, které znamená neromský muž.

¹⁴ *Romský jazyk* [online] 14 -03-2000 [citováno dne 20. 1. 2010] Romové v České republice Copyright © Český rozhlas / Czech Radio, 1997-2010. Dostupné na URL: < <http://romove.radio.cz/cz/clanek/19363>>

¹⁵ *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Tatjana Šišková (ed.). Vyd. 2. akt. Praha : Portál 2008. 273 s. ISBN 978-80-7367-182-2.

¹⁶ ŠOTOLOVÁ, Eva. Vzdělávání Romů. Strana 31. Vyd.3., v nakl. Karolinum 1. Praha : Karolinum, 2008. 123s. ISBN 978-80-246-1524-0.

2.4 Rom nebo Cikán?

Označení Rom má v romštině několik významů. Je to buď označení etnické příslušnosti nebo označení pro ženatého muže nebo má význam člověk, muž.

Nejen v češtině panuje nejistota ohledně používání skupinového názvu pro Romy. V mnoha jazycích nesou Romové pojmenování podle domnělého egyptského původu - Gitanos (ve španělštině), Gitanes (ve francouzštině) či Gypsies (v angličtině). V jižní a východní Evropě byli pojmenováni podle manichejské sekty kněží Athiganoi - Atsiganos, z čehož vznikla další skupina pojmenování, a to např. Zingaro (v italštině), Tsigane (ve francouzštině), Zigeuner (v němčině), Cigáni (ve slovanských jazycích) i české Cikáni. Tato označení však postupem času získala hanlivý příděch.

Na prvním mezinárodním kongresu Romů v Londýně 1971 se Romové usnesli, že označením příslušníků romského národa je etnonym Rom, který by měl být respektován i v ostatních jazycích. Etnonym Cikán vnímá naprostá většina Romů jako hanlivý.¹⁷

V současné době se v České republice nazývá část Romů i novotvary Romák/ Romáci.

V rámci své vnitřní hierarchie se mnozí dnes mezi sebou nazývají i podle příslušnosti k lokalitě, kde žijí a kde se sami cítí už „odněkud“ jako např. „Chánovakere“, „Prahakere“, „Ostravakere“ atd.¹⁸

¹⁷ Romské děti žijící mimo vlastní rodinu. [online] Praha : Středisko náhradní rodinné péče, 2007. Dostupné z: < http://nahradnirodina.cz/files/File/romske_deti_web.pdf > [ISBN/ISSN neuvedeno]

¹⁸ *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Marek Jakoubek, Lenka Budilová (eds.). 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-178-9.

3. Romská rodina

Rodina představuje pro Romy jednu z nejvyšších hodnot a je základní jednotkou romské komunity. Všechna důležitější rozhodnutí byla schvalována širokým příbuzenstvem, což souvisí také s tím, že samostatnost není Romy považována za hodnotu.

Pro hierarchii obecně platí, že muž je výše postavený než žena a starší stojí výše než mladší. Z dospělých osob má nejnižší postavení snacha bydlící u rodičů manžela. Její vážnost roste s věkem a s počtem dětí. Přesto není výjimkou, že muž jde bez zavazadel před ženou, zatímco ona nese dítě a tašky. Také věnce při pohřbech nosí ženy. Je běžné a nepovažuje se za neslušnost ptát se ženy na její věk. Zcela zvláštní postavení a důstojnost má matka ženatých synů. Muž bydlící u rodičů manželky je tzv. *pristášis*, jeho postavení je velmi potupné.¹⁹

Zvláštní úctu mají Romové ke starým lidem. Ti měli v rodině a v celé komunitě nejvyšší postavení. Postarat se o své rodiče je pro děti samozřejmostí. Až do smrti zůstávali v kruhu rodiny, ani v dnešní době neodcházejí do domovů důchodců nebo do nemocnic. Zvláště staré ženy byly považovány za moudré. Často radily druhým při řešení rodinných problémů či při léčení nemocí.

3.1 Sociální role muže v romské rodině

Tradiční romská rodina je patriarchální. Naprosto výjimečné tedy bylo postavení otce, který zajišťoval rodinu materiálně. Dokladem jeho autority je i fakt, že měl rozhodující slovo při výběru životního partnera u svých dětí. Zároveň však také odpovídal za chování členů své rodiny na veřejnosti.

V romských usedlých rodinách má zvláštní postavení nejstarší bratr. Mezi jeho povinnosti patří podílet se na mužských pracích. Nejdůležitější je však jeho výsadní postavení mezi sourozenci, kteří jej uznávají a podřizují se mu pro jeho sílu a stáří. V této roli může být nahrazen jen výjimečně, například z důvodu mentálního postižení bratrem mladším. U staršího bratra se předpokládá, že je ze všech sourozenců nejsilnější

¹⁹ ROUS, Jiří. Práce s romskou mládeží v církvi. [online] In *Práce s romskou mládeží : odborný seminář* 23. – 25. 11. 2001. Praha : Salesiánská provincie Praha – Odbor pastorační mládeže, [2002]. S. 33 – 46. Dokument ke stažení na: <http://mladez.sdb.cz/materialy-ke-stazeni/knihovna/> > [ISBN není uvedeno]

a nejzkušenější. Nejstarší bratr také zodpovídá za své sestry, může dokonce rozkazovat své vdané sestře, a pokud matka ovdoví, stává se nejstarší syn faktickou hlavou rodiny.

3.2 Sociální role ženy v romské rodině

Romská žena je podřízena svému muži. Projevuje se to mimo jiné i tím, že na veřejnosti chodila několik kroků za ním. Žena vede domácnost, zabezpečuje každodenní obživu a vychovávala děti, zejména své dcery. Svě dcery učí vařit, starat se o domácnost a mladší sourozence a celkově je připravuje na vdávání a jejich samostatný život.

Dívka se však hned po svatbě hospodyní nestane. Nejprve má status mladé nevěsty, který je velmi nízký. Mladá nevěsta stojí na nejnižším žebříčku rodinné hierarchie, protože je mladá žena, jež je navíc cizí. Toto období trvá 2 – 3 roky a je velmi tvrdé, protože mladá nevěsta nemá zastání. Teprve až se jí narodí dvě nebo tři děti a odejde s manželem do nového domu, pak se stává hospodyní.

Nevěra ze strany ženy může být důvodem k rozchodu. Kdyby se nevěra prokázala, tak byla žena bita, ostříhána nebo vyhnána.

Mladé romské ženy mají první dítě většinou před 20. rokem věku a jsou plodné dále i v době, kdy se matkami stávají jejich dcery.

Potratovost a umělá přerušení těhotenství byly a jsou u Romů zřejmě podstatně nižší, i když se u posledních generací již také vyskytují, obdobně jako v některých případech i rozvody, zatímco pro starší romské generace byly dříve výjimečné.²⁰

Zvláštní postavení má v rodině po celý život nejstarší sestra. Stará se o mladší sourozence, předává jim dovednosti získané od matky. Nejstarší sestra zastupuje matku a jejím úkolem je dohlížet na děti. Sestra musí poslouchat nejstaršího bratra, i když je o dva, tři roky mladší. Pokud však je starší o 6 až 7 let, tak ho už poslouchat nemusí a on ji také neposlouchá. Sourozenci vnímají nejstarší sestru jako autoritu po celý život a ona sama pocítuje velkou odpovědnost za jejich osudy.

3.3 Děti v romské rodině

Svět romského dítěte je jiný než svět českých dětí.

²⁰ *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Marek Jakoubek, Lenka Budilová (eds.). 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-178-9.

Pro romskou rodinu je typický velký počet dětí, ale i skutečnost, že tradiční je společné soužití široké vícegenerační rodiny. Romské dítě tak vyrůstá mezi větším počtem sourozenců, bratranců a sestřenic. Domácnost je zpravidla tvořena rodiči a prarodiči, ale i strýci a tetami a jejich dětmi, kteří jsou někdy tak příbuzensky vzdálení, že český jazyk pro takový stupeň příbuznosti ani nemá výrazy. Všechny tyto příbuzné dítě vnímá jako blízké příbuzné.

3.4 Hodnotová hierarchie Romů

Všechno, co vede k zachování, zmnožení a pokračování života, má pro Romy vysokou hodnotu, vše, co život ohrožuje nebo omezuje, je vnímáno negativně. Romové uctívají své starší a předky. Starší lidé se u Romů těší velké vážnosti a tomu odpovídá jejich postavení. Svou sebedůvěru odvozují více od své rodiny než od své profese, vzdělání, postavení v majoritní společnosti či od majetku. Pokračováním rodu jsou děti. Láska k dětem je pro Romy příznačná. Zvláště malé děti jsou až nekriticky hýčkány.

K zachování života, k možnosti uctívat staré i k projevování lásky k dětem jsou potřebné peníze. Proto i peníze stojí vysoko v hodnotovém žebříčku Romů. Život Romů v Evropě byl dlouhodobě nezajištěn. Budoucnost má zvláště u starších Romů dosud malou hodnotu.

Důležitější je přítomnost a minulost, která je jistá. Orientace na budoucnost, zejména na vzdálenější, je spojena u Romů s minimálním zájmem. Proto velká část Romů necení školské vzdělání, které přináší plody až po mnoha letech. Tím lépe se dovedou radovat z toho, co je teď.

Rubem spontánnosti a orientace na přítomnost je z našeho pohledu nedostatek disciplíny, spolehlivosti a vytrvalosti. Romské dítě mívá potíže přinutit se k nezájživému učení, sportovně nadaní chlapci odpadají pro neschopnost pravidelně trénovat, dospělí se v noci veselí a ráno nevstanou do práce apod. Svobodu chápou Romové jako nespoutanost, v „gádžích“ vidí chudáky v chomoutu píchaček, ustavičného pořádání a starostlivého přepočítávání svého majetku, zatímco venku svítí slunce.²¹

²¹ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak*. Strana 54. Vyd. 2. upravené. Praha : Portál, 2000, c1998. 149 s. ISBN 80-7178-410-9.

4. Romové a společnost

4.1 Vztah Romů ke škole a vzdělání

Romská vzdělanost byla donedávna jen sdílením rodových tradic, včetně znalosti řemesla. Pravidelná školní docházka pro všechny romské děti byla u nás zavedena teprve v roce 1945, ve světě v mnoha zemích není samozřejmostí dodnes.

Tradiční romské rodové skupiny vycházely z principů kastovního systému. Každá skupina měla své rodové zaměstnání, které se udržovalo v průběhu generací. Primárním zdrojem vzdělání, které dítě skutečně potřebovalo pro život, tedy především znalost domácího hospodaření a rodového řemesla, případně jazyk majoritní společnosti, byla rodina.

Školní vzdělání bylo v historii Romy pocitováno jako zbytečné. Dítěti bylo od narození předurčeno, které řemeslné či umělecké dovednosti bude muset získat a ty mu školní vzdělání neposkytovalo. Naopak jej zahlcovalo vědomostmi, jež byly často velmi vzdálené jeho světu a chápání a pro běžné využití v životě jen málo důležité. Tradiční vzdělávání romských dětí probíhalo zásadně v rámci rodiny, případně širšího příbuzenstva, formou učňovství. Dítě bylo od útlého věku přítomno práci svých rodičů.²² Škola Romům neposkytuje to, co by od ní očekávali, nerespektuje jejich jazyk ani rozdílné kulturní a sociální podmínky. Většina rodičů nemůže dětem, které nezvládají školu, pomáhat, protože učivo sami nezvládají.

Oproti ostatním dětem bývají romské děti ve škole živější, temperamentnější, hůře se ukáznují, vykřikují apod. Hůře se soustřeďují, potřebují častější přestávky, při kterých si mohou zakřičet, zacvičit nebo zazpívat.²³

Romské děti se ocitají na počátku školní docházky v naprosto cizím a jim vzdáleném prostředí, často neuspějí již v první třídě základní školy. Musí ji buď opakovat, nebo se uvažuje o jejich přeřazení do praktické školy. Přistoupí-li se k přeřazení do praktické školy, jsou děti často skutečně přeřazeny, protože podobně neúspěšné jako ve školních

²² *Romské děti žijící mimo vlastní rodinu*. [online] Praha : Středisko náhradní rodinné péče, 2007. Dostupné z: <http://nahradnirodina.cz/files/File/romske_deti_web.pdf> [ISBN/ISSN neuvedeno]

²³ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak*. Vyd. 2. upravené. Praha : Portál, 2000, c1998. 149 s. ISBN 80-7178-410-9.

lavicích jsou i v psychologických testech, na jejichž základě se o přeřazení do praktické školy rozhoduje.²⁴

Smutnou skutečností je, že mnozí romští rodiče se zařazení svého dítěte do zvláštní školy nebrání, někdy ho i vyžadují, např. mají-li ve stejné zvláštní škole více dětí, ty zase chtějí být pohromadě. Dětem navíc často vyhovuje skutečnost, že tvoří většinu ve škole, a cítí se tak lépe, než mezi převahou českých dětí. Navíc pomalejší postup a individuálnější přístup romskému dítěti vyhovuje. V některých zvláštních školách mají paradoxně děti lepší podmínky – méně dětí ve třídě a větší možnost individuální péče, učitelé, kteří počítají s prací s „problémovými“ dětmi, a jsou proto vstřícnější než učitelé očekávající vynikající výsledky žáků. Skutečnost, že dítě s absolvovanou zvláštní školou má mizivou šanci na vstup na školu střední, je bohužel pro mnohé romské rodiče spíše marginálním problémem. I když se později ukáže, že intelektuální vlastnosti dítěte jsou průměrné nebo nadprůměrné, zpětné přeřazení do základní školy je prakticky neuskutečnitelné. Tak se stává, že chytří Romové nemohou pracovat v oborech odpovídajících jejich kvalitám a často své schopnosti a inteligenci uplatní v protispolečenské činnosti. Ztráty, které z toho společnosti vznikají, jsou nedozírné. Na počátku však stojí pouhá školní neúspěšnost romského dítěte v první třídě základní školy.²⁵

Nejčastější chybou, které se pedagogové dopouští, je předpoklad, že romské dítě je v podstatě stejné jako české dítě, jen poněkud zaostalé. Jediný možný a smysluplný přístup musí vycházet ze znalosti osobnosti romského dítěte, ze znalosti metod a obsahu rodinné výchovy v romských rodinách a ze znalosti mimoškolního života romského dítěte a jeho světa. Tyto znalosti pedagog zpravidla nemá, a pokud je v průběhu let v souvislosti s problémy svých žáků získává, nemůže je v současném školním systému plně využít. Romské děti, i když touží po vzdělání, mohou potom odmítnout nabízenou pomoc, protože to rodina neschvaluje, například ze strachu, že se jí odcizí. Úspěšnost romských žáků ve škole je také do značné míry podmíněna jejich domácí přípravou a podporou ze strany rodičů. O tom, aby rodiče dětem pomáhali nebo alespoň nebránili v domácí přípravě, je třeba některé přesvědčovat. Nejvhodnější cestou je přímé zapojení

²⁴ *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Tatjana Šišková (ed.). Vyd. 2. akt. Praha : Portál 2008. 273 s. ISBN 978-80-7367-182-2.

²⁵ Tamtéž.

rodičů do práce školy (účast na školních představeních, sportovních soutěžích, výstavkách apod.).²⁶

4.2 Postoje Romů k práci a zaměstnání

Za socialistické společnosti, v období 50. - 80. let, byla sice v Československu většina romských mužů, a dokonce i vysoké procento žen, zaměstnána, ale převážně jako nequalifikovaní dělníci na stavbách, ve službách, v různých podnicích a zemědělských družstvech. Romská řemesla začala upadat.

Po roce 1989 tržní hospodářství vytlačilo z trhu práce pracovníky s nízkou kvalifikací, mezi nimi i většinu Romů. Dělníci romského původu byli zpravidla jako první propouštěni z krachujících nebo transformujících se podniků, obvykle s neformálně podaným odůvodněním, že „není dost práce pro naše lidi“. Jiná možnost zaměstnání pro většinu z nich neexistovala a dodnes neexistuje. Pokud se pracovní příležitost najde, žadatel ji nezdídko odmítne, protože státní systém sociální ochrany je nastaven tak, že příjmy z málo kvalifikované práce jsou pro rodiny s dětmi srovnatelné s příjmy z dávek sociální podpory a sociální péče. Přijmout zaměstnání by pro něj znamenalo pracovat zdarma, ne-li dokonce tratit. Dlouhodobá nezaměstnanost živitelů mnoha romských rodin a jejich závislost na dávkách sociální pomoci vede k utvrzování předsudků, že Romové jsou líní a zvyklí parazitickému způsobu života.

Pokud Romové práci mají, tak nejčastěji manuální a pomocné práce jako nádeníci, zametači, pomocní dělníci na stavbách, u výkopových prací, posunovači na dráze, popeláři. Ženy se stávají uklízečkami, dělnicemi v továrnách, pomocnými kuchařkami. Nová forma zisku je prostituce, která je zcela v rozporu s jejich dřívější morálkou.

4.3 Romská tradiční řemesla a způsob obživy

U mnoha lidí v naší společnosti stále přžívá názor, že Romové nikdy nic opravdu užitečného neuměli, že byli příživníky, že se až do padesátých let 20. století převážně živili jen příležitostnými formami obživy, překupnictvím, a že většina romských žen

²⁶ MARÁDOVÁ, Eva. *Multikulturní porozumění*. [bez ozn. vyd.] Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 44 s. ISBN 80-86991-82-2.

kradla slepice a potraviny, vykládala z karet a ruky a že Romové vůbec až na výjimky různě podváděli.

Víme, že Romové v Indii kočovali. Řemesla, se kterými přišli do Evropy, patří v Indii ke kočovným řemeslům dodnes. Kastovní systém nedovoloval v rodině měnit řemeslo a tak syn pokračoval v řemeslu otce. Tato tradice se v romských rodinách udržela donedávna, teprve industrializace druhé poloviny minulého století připravila Romy o jejich tradiční způsob obživy.²⁷

Zejména kovářství patří k nejtypičtějším a tradičním romským řemeslům. Kováři se dělili na potulné a usedlé. Nejčastějšími výrobky byly hřebíky s větší či dvojitou hlavičkou zvané cikánské hřebíky, řetězy, podkovy, motyky, různá kování a vše, co bylo třeba pro zemědělství a domácnost.

Kotlářství bylo výsadou převážně kočovných olašských Romů. Pomocí přenosného nářadí vyklepávali kotláři z měděných plechů kotlíky, pánve, podnosy, talíře, džbány a mísy. Později toto nádobí vyráběli z hliníku jednoduchým vyklepáváním a vytepáváním.

Zvonkařství, čili výroba zvonců z plechu a lití kovů patřilo taky tradičním romským řemeslům. I v primitivní dílně dokázali roztavit kovový odpad a do jednoduchých forem odlít zvonky z bronzu a mosazi, které vyladili do potřebné tóniny. Dále vyráběli různé spony, jehlice do vlasů, šperky a knoflíky.²⁸

Koňské handlířství bylo po mnoho staletí rozšířeno hlavně u olašských Romů, žijících a do roku 1959 kočujících po území Čech, Moravy i Slovenska. Tento specifický způsob obživy vycházel z jejich výborné znalosti koní, s nimiž prováděli dlouho před následným prodejem nejrůznější léčitelské a „omlazovací“ praktiky, a potom je prodali za několikanásobek jejich skutečné ceny. Od rolníků obvykle koupili staršího koně horší kvality, určitý čas ho krmili, léčili bylinkami a prováděli s ním různé praktiky, které však nikomu neprozrazovali. Dříve než své koně odvedli na koňský trh, obrousili jim staré zuby, do krmení přidali arzen pro lesklou srst a jasné oči, dali jim mírně napít alkoholu nebo dokonce do kopyta předtím zatloukli malý dřevěný kolík, aby kůň bujně skákal, a tak vypadal mladě. Často i zkušený znalec koní od nich pak draze koupil takového koně, který svůj skutečný stav ukázal až později, kdy však oklamáný kupec

²⁷ *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Tatjana Šišková (ed.). Vyd. 2. akt. Praha : Portál 2008. 273 s. ISBN 978-80-7367-182-2.

²⁸ *Romská řemesla a způsob obživy*. [online] 13. leden 2010 [citováno dne 20. 1. 2010] Copyright © 2010 Muzeum romské kultury. Dostupné na: http://rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=314&Itemid=23&lang=cs [ISBN/ISSN neuvedeno]

romskou skupinu na místě už nezastihl. Tímto způsobem a ve větším rozsahu se mohli koňským handlířstvím zabývat tedy jen Romové kočovní, kteří se na svých cestách pohybovali z místa na místo.²⁹

Překupnictví je způsob obživy charakteristický pro některé Romy dodnes. S koňským handlířstvím bylo někdy spojeno, ale většinou se jím zejména olašští Romové žijí samostatně. Dříve se jím zabývala hlavně mládež a ženy, které skupovaly staré šaty, hadry, peří i jiné věci a prodávaly je nebo vyměňovaly za jídlo nebo průmyslové výrobky. V současnosti je překupnictví v části romského etnika stále více rozšířeno, hlavně v Čechách a na Moravě. Má však jiné formy. Místo dřívějšího obcházení domácností mají mnozí Romové už své malé pouliční či skutečné krámky, v nichž prodávají levnější textilní i jiné zboží. Často jde o překupnictví a obchody „ve velkém“, ale ani to už není specifikum jen romské. V posledním desetiletí narůstá počet romských podnikatelů.

Romské ženy jsou spojené s věštěním, magií, vykládáním z ruky a z karet. Tajemno a představa, že člověk bude vědět, co se stane, lidi na tolik lákala, že chodili přímo k nim do tábora, nechávali si hádat. Říká se, že Romové mají vztah ke spojení s tajemnem a s něčím co je nad člověkem, nebo mimo pozemské dění. Ale je faktem, že i v dnešní době je stále spousta Romek, které předpovídají z karet nebo se čtením z ruky žijí. A spousta lidí za nimi chodí. Tento způsob obživy je pro ně typický po staletí a je spojen s kočováním. Když přijely na trh se svými výrobky, které prodávaly nejčastěji starší děti a ženy, aby si přivydělaly, tak používaly různé způsoby vykládání budoucnosti.

Další skupinu tradičních řemesel tvořilo korytářství, košíkářství a výroba košťat. Jeden způsob obživy většinou nestačil, proto vedle svého řemesla provozovali další přídatnou výdělečnou činnost. Šlo zejména o výrobu valků (nepálených cihel), tkaní šňůrek, výrobu kartáčů a štětek, žebrotu a krádeže slepic a potravin. Tyto formy obživy provozovaly zejména ženy a děti. Pracovali, když bylo třeba, když měli chuť, o budoucnosti nepřemýšleli.

²⁹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano Drom*. Strana 48 – 60. Vyd. 1. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. ISBN 80-7067-533-8.

5. Diskriminace Romů

Diskriminace je sociální odlišování, v němž jsou popřeny normativní zásady rovnosti a stejného zacházení se všemi členy sociálního útvaru. Jedná se především o neoprávněné rozlišování jedinců či skupin na základě jejich příslušnosti k určité biologické (rasové) nebo k sociální (profesní, politické či náboženské apod.) kategorii a o znevýhodnění jedněch oproti druhým.³⁰ Diskriminace se dopouští lékař, který odmítne ošetřit nemocného kvůli jeho příslušnosti k jiné národnosti, úředník, který odmítne vydat stavební povolení jen na základě své vlastní antipatie k jinému člověku, číšník, který odmítne obsloužit hosta kvůli jeho barvě pleti, soukromý zaměstnavatel, který nepřijme zaměstnance jen proto, že je Rom atd.³¹

Romové cítí diskriminaci v přístupu k některým zaměstnáním. Diskriminací je třeba vyžadování čistého trestního rejstříku v profesích, kde je to naprosto nelegitimní, nepotřebné, např. při čištění ulic apod.

Ne vždy se musí jednat o diskriminaci rasisticky motivovanou. Svou roli sehrává fakt, že nevzdělaný, nekvalifikovaný, dlouhodobě nezaměstnaný romský uchazeč o práci neví, jak správně o místo žádat, jak vystupovat, aby udělal dojem na zaměstnavatele. Není tedy schopen náležitě jednat.

Romové dále pocítují diskriminaci v těchto ohledech: neexistence školních učebnic v romštině, neexistence formulářů v romštině, diskriminace Romů při vstupu do zábavních a dalších prostor či akcí. Mají také pocit, že soudy nadřezují bílým a skoro vždycky jsou proti Romům.

Podle Kumara Vishwanathana³² se Romům špatně žije s pocitem, že celá česká společnost je proti nim. „Lidé se cítí ohroženi neonacisty, bojí se a mají velmi silný pocit, že o ně v Česku nikdo nestojí. Čekají na nějaký signál, ujištění, že jsou tady doma tak jako etničtí Češi. Romové jsou vytlačováni z bytů v centrech, které se staly lukrativními. Mnozí skončí v ubytovnách nebo v ghettech na okrajích měst.“³³ Romové pokládají za diskriminační neochotu, s jakou se setkávají při vyřizování svých

³⁰ *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Tatjana Šišková (ed.). Vyd. 2. akt. Praha : Portál 2008. 273 s. ISBN 978-80-7367-182-2.

³¹ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak*. Strana 75. Vyd. 2. upravené. Praha : Portál, 2000, c1998. ISBN 80-7178-410-9.

³² aktivista z občanského sdružení *Vzájemné soužití*

³³ SASÍNOVÁ, Petra. *Olaští Romové z Ostravy se houfně stěhují do Kanady*. *Aktuálně. cz.* [online] 9. 7. 2009 [cit. 20. 1. 2010]. 1999 – 2010 © centrum holdings. Dostupné na: <<http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=641993>>

záležitostí na úřadech, nedostatečnou ochranu ze strany policie a justice před rasovým ponižováním a fyzickými útoky členů a sympatizantů extrémistických stran a hnutí.

Články a relace, které o Romech publikují noviny, rozhlas a televize, postrádají potřebnou míru vyrovnanosti a objektivitu. V mediálním zpravodajství převládají o nich zprávy z černé kroniky, ve kterých se pravidelně zdůrazňuje nebo naznačuje romský původ pachatelů trestných činů a narušovatelů dobrých sousedských vztahů. Nepoukazuje se na příčiny těchto aspektů. Málo zájmu je naproti tomu věnováno sociálním problémům romské menšiny a rasovému násilí páchanému na Romech. Výsledný obraz Romů je v podání médií spíše negativní.³⁴

Zcela jistě diskriminační je i zařazování romských dětí do praktických škol, aniž by byly mentálně poškozené. Potvrzuje to rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku ohledně romských stěžovatelů, bývalých žáků zvláštních škol, kdy Česká republika byla uznána odpovědnou za naprosto nevyhovující systém zařazování romských žáků do tehdejších zvláštních škol.

V zaměstnáních jsem vyzoroval skutečnost, že Romům se téměř vždy tyká. Nikdy jsem nevypozoroval, že nadřizený Romovi vykal, i když jeho spolupracovníkům ano.

5.1 Xenofobie a rasismus

Slovo xenofobie pochází z řeckého slova xenos - přichozí a fóbos - bázeň, úzkost. Vyjadřuje strach z toho, kdo přichází z ciziny, z něčeho cizího, co stojí mimo vlastní sociální útvar.

Je to odpor, nepřátelství, nedůvěra ke všemu cizímu, neochota přijmout něco jiného jako respektováním hodného, něco, co má právo na svou existenci. Za xenofobii se považuje i takové chování, které se chová poplašeně tak, aby vzbudilo nedůvěru ostatních proti něčemu, vybízí k nepřátelství vůči skupinám obyvatel, části etnik, nebo vybízí k jejich likvidaci. Je základem různých nenávistných ideologií, jako je rasismus, šovinismus, nacionalismus, fašismus apod.

Xenofobie vzrůstá, když se sociální útvary ocitají v sociální, ekonomické či politické krizi. Cizí se pak stává obětním beránkem jakožto snadno definovatelný původce nesnází. Což vidím jako současný stav v České republice.

³⁴ NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. doplněné vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002. 129 s. ISBN 80-244-0497-4.

Rasismus je nevědecká teorie, která z těchto znaků vyvozuje, že určitá lidská rasa nebo etnická skupina je nadřazená ostatním, anebo naopak je méněcenná než ostatní. Rasová teorie je podložena představou, že lidstvo bylo původně rozděleno na nižší a vyšší rasy. Vyšší rasy jsou pak tvůrčími a jsou nositeli civilizace a pokroku a jsou určeny k vládnutí. Nižší rasy jsou charakterizovány neschopností kulturní tvořivosti a je třeba je vést.³⁵

Za rasismus se považuje i obviňování nějaké skupiny lidí, jimž je společný určitý etnický původ (rasa), za činy, které způsobily pouze jednotlivci, tedy jen někteří z nich, což je princip kolektivní viny.

5.2 Vybrané právní předpisy řešící diskriminaci a rasismus

Česká republika ratifikovala řadu mezinárodních smluv, jimiž je vázána. Je to především Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (publikováno ve Sbírce zákonů pod č. 120/176), kde se stát zavazuje zajistit všechna práva uznaná v tomto Paktu všem jednotlivcům na svém území bez jakéhokoli rozlišování podle rasy, barvy pleti, pohlaví, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení. Jakákoli národní rasová nebo náboženská nenávist musí být zakázána zákonem.

V Mezinárodním paktu o hospodářských a politických právech se smluvní strany zavazují, že práva formulovaná v tomto paktu budou uskutečňována bez jakéhokoli rozlišování podle rasy, jazyka atd.

Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace obsahuje definici sociální, hospodářské, kulturní a jiných k zajištění přiměřeného rozvoje a právní ochrany rasových skupin. Dále se zavazují, že prohlásí za trestné činy jakékoli rozšiřování idejí založených na rasové nenávisti.

Po vstupu do Evropské unie je pro Českou republiku závazné komunitární právo. Směrnice o rasové rovnosti 2003/43/EC nařizuje členským zemím zařadit do vnitrostátního práva zákony o rovném zacházení.

Z právních předpisů České republiky patří k nejdůležitějším článek 3 Listiny základních práv a svobod, který je součástí ústavního pořádku České republiky. Zaručuje základní

³⁵ *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Tatjana Šišková (ed.). Vyd. 2. akt. Praha : Portál 2008. 273 s. ISBN 978-80-7367-182-2.

práva a svobody všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka atd. Článek 25 zaručuje občanům tvořící národnostní nebo etnické menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku, právo na vzdělání v jejich jazyku, právo užívat svůj jazyk v úředním styku a právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin.

Podle Zákoníku práce (č. 262/2004 Sb.) zaměstnavatel musí zajistit rovné zacházení se zaměstnanci a dodržovat zákaz jakékoliv diskriminace zaměstnanců i osob ucházejících se o zaměstnání.

Občanský zákoník dává možnost podat žalobu na ochranu osobnosti. Občanský soudní řád snímá důkazní břemeno z obětí diskriminace na toho, kdo je z diskriminace obviněn. Soudní řád správní umožňuje občanským sdružením, které se zabývají bojem proti diskriminaci, zastupovat její oběti, jde-li o diskriminaci způsobenou orgánem veřejné správy a řešenou v systému správních soudů.

Dále pak rasové násilí řeší Trestní zákoník. Samostatným trestným činem je násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci, hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob. Přísnější trestní sazba je u kvalifikované skutkové podstaty z rasových důvodů u trestných činů, jako je ublížení na zdraví, vražda apod.

6. Romové očima majoritní společnosti

Z české strany je Romům vytýkána hlučnost, špatné sousedské vztahy, nevdělanost, nízká kvalifikace, špatná pracovní morálka, lenost, nečestné jednání, agresivita, kriminalita, zneužívání demokracie, prostituce, chování při nákupech, nepoctivost, nevhodné hygienické návyky. Češi také pociťují při setkání s Romy jakýsi neurčitý strach, který nelze racionálně zdůvodnit. Přes staletou přítomnost Romů v České republice, přes jejich nesporný přínos jak v oblasti kultury, tak v oblasti materiální (výstavba silnic, železnic, telekomunikačních sítí), vnímá dosud velká část české společnosti Romy jako přistěhovalce, kteří parazitují na sociálních výhodách státu.

Majorita předpokládá, že podmínkou optimalizace soužití s Romy je realizace kontaktů založená na pravidlech etikety vytvářených majoritou, kde podmínkou je přizpůsobení Romů chápané jako převzetí majoritních hodnot a způsobu chování. Tato forma přizpůsobení formulovaná podle norem a zvyklostí majority je ovšem pro Romy nepřijatelná.³⁶

6.1 Vybydlování bytů

Časté spory mezi Romy a „gádži“ vznikají také kvůli odlišnému vztahu k bydlení. Romové nemají vztah k domu samotnému, ale spíše k rodině, která v něm bydlí. Střecha nad hlavou pro ně nemá takový význam jako pro českou většinu.

Dům na indické vsi vypadá dodnes podobně, jako v době, kdy zde Romové žili, střecha z palmového listí proti slunečnímu žáru, stěny z nepálených cihel a rohoží, místo oken a dveří jen závěsy. Spí se na zemi na rohožích, sedí se na zemi, nábytku není třeba. Když stavební materiál podlehne podnebním vlivům, dům se spálí a postaví nový. Kočující řemeslníci vozí své živobytí na vozech. Na nich, pod nimi a v jejich okolí i spí. „Domy“, které si donedávna stavěli Romové v osadách na Slovensku, se od těch indických lišily jen lepší tepelnou izolací, a stejně tak vozy kočujících Romů se těm indickým podobaly k nerozeznání.

Zkusme si představit, kolik návyků jsme si museli za generace předků osvojit, abychom uměli bydlet. Voda se do podlahy nevsákne, je třeba jí hned utřít, vykypělé jídlo oheň

³⁶ NAVRÁTIL, Pavel a kol. *Romové v české společnosti*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2003. 223 s. ISBN 80-7178-741-8.

plynového sporáku nespálí, okna se musí mýt, záchod se musí spláchnout po každém použití, doma se přezouváme, z věcí stíráme prach, nábytek impregnujeme, nádobí utíráme a ukládáme do skříní atd. To vše jsme se naučili od rodičů v útlém dětství, bylo nám to vtloukáno do hlavy tak, že to dnes považujeme za normální. Tak i Romové, i když už dávno nežijí v tropech, pokud je jen trochu slušné počasí, vysedávají venku nebo bloumají ve skupinách městem. Jistě jedním z důvodů jsou i přeplněné byty, ale venku se přece jen cítí Romové lépe. Často tak vzniká optický dojem, že je jich mnohem více, než jich skutečně je.³⁷

6.2. Zneužívání sociálních dávek

Další rozšířený názore české většiny tvrdí, že Romové nadměrně vyčerpávají různé sociální dávky. Ovšem dalo by se protiargumentovat, že například ve stáří Romové nečerpají téměř žádné starobní důchody, protože jim je nelze ani vypočítat. Dále také nepostarat se o své prarodiče by byla pro každou romskou rodinu nesmírná ostuda. Proto v domovech důchodců, zařízeních pro přestárlé, v hospicích a nemocnicích většinou mnoho Romů nenajdeme. Dalo by se tedy tvrdit, že tímto peníze vyplácené na sociální dávky naopak státu ušetří.

³⁷ *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Tatjana Šišková (ed.). Vyd. 2. akt. Praha : Portál 2008. 273 s. ISBN 978-80-7367-182-2.

7. Sociální pedagogika a Romové

7.1 Výchova a vzdělání dětí v romských rodinách

Výchova v romské rodině je proti evropské rodině odlišná a s porovnáním s majoritou poměrně volná. V evropských rodinách je kladen velký důraz na výchovu k samostatnosti, dítě si osvojuje zprvu vnější normy, čímž si buduje základy své osobnosti. Romské dítě tuto dovednost tolik nepotřebuje. Svůj život stráví mezi spoustou příbuzných a tak se nikdy nebude muset rozhodovat samo za sebe. Místo individuality se v romské rodině pěstuje úcta ke starším, místo schopnosti prosadit se, je pěstován pocit solidarity a schopnost podřizovat se skupině. V rodině existuje hierarchie starších a mladších, mužů a žen, ale každý člen velké rodiny se může ke každé věci vyjadřovat a jeho slovo může být vzato za kolektivní rozhodnutí.³⁸ Děti jsou teda vychovávány nebát se říci svou myšlenku a nečekat na udělení slova. Ve škole se pak takové dítě jeví jako drzé a nevychované.

Romské dítě neustále někdo nosí, někdo si s ním hraje, někdo se ho dotýká, někdo na ně mluví, někdo mu zpívá, někdo s ním tancuje. Nikdy není samo a cítí, že je milované. České dítě musí vstávat, když ho rodiče probudí, třebaže se mu chce ještě spát. Musí jít v přesnou hodinu, i když nemá hlad, a když má hlad, musí počkat, až se dostaví hodina dalšího jídla. České dítě musí jít tam, kam mu rodiče přikážou, i když se mu nechce. Romské dítě jí, když má hlad, vstává, když se probudí a jde spát, když je ospalé. Třeba o půlnoci. Nemusí být pořád ve střehu, napjaté, aby něco neudělalo špatně. Nemusí stále říkat děkuji, prosím – mezi Romy se přirozeně rozdává, je-li z čeho. Nemusí se o to prosit. Každý je rád, že může něco dát a nemusí se poděkovat. Romské dítě se učí tím, že vidí a vnímá, co dělají druzí. Je zvyklé účastnit se rozhodování spolu s ostatními. Vyvstane-li nějaká otázka, každý k tomu řekne své slovo a všichni jsou vyslyšeni. Od nikoho se neočekává, že úkol vyřeší sám. Naopak. Kdyby chtěl rozhodovat sám, ostatní by se na něj dívali úkosem. Romové se dělili nejen o chleba, ale i o názory. Ale ve škole se najednou chce po dítěti, aby pracovalo samostatně, aby nenapovídalo a nenechalo si napovídat. Dítě vychované ke společnému rozhodování je tím úplně vyvedeno z míry. Napomínají ho za něco, zač bylo doma chválené a chválí je za něco, co by se doma

³⁸ *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Tatjana Šišková (ed.). Vyd. 2. akt. Praha : Portál 2008. 273 s. ISBN 978-80-7367-182-2.

nelíbilo. České děti jsou zvyklé být samy. Hrát si samy ve svém pokoji. Romské děti vlastní pokoj nemívají, jsou pořád s někým pohromadě.³⁹

7.2 Jazyková výchova

Jazyková výchova v romských rodinách probíhá zcela jinak než v rodinách českých. Zatímco česká maminka na dítě neustále mluví jako by ji dítě rozumělo, romská maminka mluví se svými ostatními příbuznými a na dítě promluví jen, když po něm něco chce. O to více evropské děti umějí lépe jazykem sdělovat obsahy, romské děti city. Romské děti častěji strádají materiálně, citové strádání většinou nemají.

Romské matky se dítěte více dotýkají, hladí a mazlí. Proto romské děti začínají mluvit později. Romská maminka svému dítěti rozumí i beze slov, nepotřebuje přesně rozumět jeho každému slovu, proto dětský mluvený projev nekoriguje. V evropské jazykové výchově se stále zpřesňuje výraz.

Příklad: Dítě: „Auto.“

Matka: „Ano, auto to je, ale velké auto – náklad'ák.“

Slova, která děti učíme, jsou stále přesnější, jednoznačnější a obsahově užší. Svět techniky a přírodovědy potřebuje jednoznačnost a přesnost.⁴⁰

Romská slova jsou mnohoznačná.⁴¹ Proto se více hodí pro poetický svět. Napsat odborné pojednání např. o dvoutaktním motoru v současné romštině ovšem prostě nejde.

Nedostatkem romského dítěte není dvojjazyčnost nebo neznalost vyučovacího jazyka. Romské šestileté dítě nezná žádný jazyk, ve kterém by mohlo být vyučováno. Slovní zásoba, se kterou doma vystačilo, je malá. Slova jsou mnohoznačná, obecná, široká a pojmy jsou nepřesné. K tomu posunutý přízvuk a často myšlení neupevněné v jednom jazyce.

Romská jazyková výchova je nedostatečná pouze pro potřebu škol. Pro život v romské komunitě je naprosto vyhovující.

Evropské děti umějí lépe jazykem sdělovat obsahy, romské děti city. Romské děti častěji strádají materiálně, citové strádání většinou neznají.⁴²

³⁹ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Šaj pes dovakeras* : Můžeme se domluvit. 4. nezm. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002. 129 s. ISBN 80-244-049-6.

⁴⁰ *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Tatjana Šišková (ed.). Strana 135. Vyd. 2. akt. Praha : Portál 2008. ISBN 978-80-7367-182-2.

⁴¹ Viz kapitola romský jazyk.

8. Jak může přispět sociální pedagogika

8.1 Významná specifika života Romů důležitá pro sociálního pedagoga

Sociální pedagog pracující s Romy musí brát zřetel na jiný žebříček hodnot, než je běžné u majoritní společnosti.

U Romů patří k nejvyšším hodnotám rodina, kterou upřednostňují před osobními ambicemi. V běžné romské domácnosti žije více členů pohromadě, což mívá za následek nedostatek místa pro domácí přípravu dětí do školy. V rodině panuje hierarchické uspořádání vztahů, které je vhodné respektovat, aby nedocházelo ke zbytečným neshodám a ke ztrátě důvěry. Výchova dětí probíhá v romské rodině mnohem volněji a jsou méně používány příkazy a zákazy, které jsou běžné v českých rodinách. Děti nejsou vedeny k samostatnosti, ale ke vzájemné soudržnosti. Často pomáhají s výchovou svých mladších sourozenců, což mívá za následek absence ve škole. Výchova dětí probíhá v rodinách, ke státním institucím jako jsou jesle, mateřské školy, družiny panuje nedůvěra. Školní vzdělání Romové nepovažují za důležité, ani nemá takovou společenskou prestiž jako v majoritní společnosti. Velký význam má neverbální komunikace.

8.2 Možnosti působení sociálního pedagoga na Romy

Pro práci s Romy má sociální pedagog velice nepříznivé prostředí. Je špatně nastavená sociální politika. Dávky v hmotné nouzi a státní sociální podpora je poskytována pouze těm nejpotřebnějším a zcela nemajetným. Do této kategorie spadají právě převážně Romové, kteří nevlastní nemovité a movité majetky podléhající registraci. Státní sociální podpora podporuje převážně rodiny s dětmi a největší počet dětí mají opět Romové. To vše má za následek tyto jevy:

- a) Nemotivování Romů k hledání práce v legálním zaměstnaneckém poměru, protože by neznamenal zvýšení příjmů rodiny. Pokud Rom, který má větší počet nezletilých dětí, přijme zaměstnání, nejen, že se mu nezvýší příjem, ale navíc mu vzniknou nové náklady s dopravou do zaměstnání. Bude mít minimum

⁴² *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Tatjana Šišková (ed.). Vyd. 2. akt. Praha : Portál 2008. 273 s. ISBN 978-80-7367-182-2.

času na svou rodinu, která je v hodnotovém žebříčku Romů vysoce postavena. Další faktory jsou zhoršování pracovních podmínek zaměstnanců, pracovní právní předpisy jsou zaměstnavateli často obcházeny nebo porušovány, minimální mzda se už pár let nezvyšuje a je zcela nedostačující v souvislosti se zvyšováním životních nákladů. Protikuřácké opatření a zřizování nekuřáckých pracovišť, feminizace vedoucích pracovníků k motivaci Romů hledat legální zaměstnání také nepřispívá. Časté je i zadlužení Romů, což při legálním zaměstnání by znamenalo odpočet části mzdy věřiteli.

- b) Majoritní společnost v případě ztráty zaměstnání a po skončení podpůrné doby hmotného zabezpečení v nezaměstnanosti ve velké většině další sociální podporu ztrácí, protože vlastní nějaký registrovaný majetek, nemá velký počet nezletilých dětí či ostatní členové domácnosti mají nějaký legální příjem.

Majoritní společnost tedy cítí křivdu, protože celý život poctivě odváděla příspěvky na sociální pojištění. Společenská nálada se pak obrací proti Romům, aniž by Romové za tuto situaci sami nějak mohli. Sílí pak společenské sympatie k extremistickým hnutím.

De lege ferenda bych navrhol změnu sociální politiky, v níž by nárok a výši státní sociální podpory a dávky v hmotné nouzi zohledňovala zásluhovost v počtu let přispívání do systému sociálního pojištění.

Další překážkou výchovného působení na Romy je vytváření romských ghett. Život v ghettech se řídí jinými pravidly a hodnotami než je běžné v ostatních částech měst. Prostředí zde je velmi jednotvárné.

Školní prostředí také není příznivě nakloněno k výchově a vzdělávání Romů. De lege ferenda by byla vhodná změna filosofie našeho základního školství. Dle mého subjektivního názoru by měla nastat změna hodnocení a systém předmětů na základních školách. Jako vzor by mohl sloužit systém praktikovaný na vysokých školách. Některé předměty nehodnotit známkováním. Stačilo by započteno nezapočteno. Pro postup do dalšího ročníku by bylo potřeba získat určitý počet kreditů, aby nedocházelo k opakování celého ročníku a k následnému k věkově nestejně složením tříd, kde je pak zvýšené riziko šikany nebo posměchu.

Za účinné bych považoval možnost výběru volitelných předmětů. Žák by si musel povinně projít základní vědomosti daného předmětu a dále by si vybral předměty, kde by prohluboval své znalosti, za které by byl nakonec klasifikovaný známkou. Později by své znalosti mohl uplatnit ve výběru svého budoucího povolání. Největší motivací je

touha po vzdělávání ve směrech, které člověka baví a zajímají. „Biflování“ něčeho, o co žák nemá zájem a brzy zapomene a v životě už nepoužije, vidím jako neefektivní.

Tyto tlaky prostředí musí sociální pedagog brát na zřetel při určování výchovného cíle. Za důležitou považuji zvláště empatii, znalosti o Romech, znalost právních předpisů se zaměřením na občanské právo, právo sociálního zabezpečení, pracovní právo a ústavní právo. Nutná je znalost vývojové, sociální a pedagogické psychologie.

Pro práci s Romy je nutné spolupracovat s celou rodinou, která má na jednotlivce daleko větší vliv než je běžné u majoritní společnosti. Romové mají ve své historii velice špatné zkušenosti s majoritní většinou, proto musí sociální pedagog počítat při své práci s počáteční nedůvěrou.

Sociální pedagog zabývající se Romy by měl čerpat i zkušenosti z organizací státních a nestátních zabývajících se romskou problematikou. Konkrétně v městě Brně se touto problematikou zabývá například DROM (příspěvková organizace poskytující sociální služby a další aktivity zmírňující riziko sociálního vyloučení a pomáhající zlepšit životní situaci těchto osob), IQ Roma servis (občanské sdružení poskytující opět sociální služby podobně jako DROM) a řád Salesiánů (provozuje střediska mládeže s nabídkou volnočasových a vzdělávacích aktivit, ve kterých se věnují i Romům).

9. Řešení romské otázky

Odborná veřejnost se většinou shoduje v tom, že Romové by se měli integrovat do majoritní společnosti. Za jeden z nejdůležitějších prostředků tohoto procesu je uváděno vzdělávání Romů, které by mělo výrazně zlepšit jejich zaměstnatelnost, a tím i jejich sociální postavení. Cílem by mělo být také zvýšení počtu romských dětí v mateřských školách a zařazování romských dětí do nultých ročníků základních škol. Tak by si měly děti zvyknout co nejdříve na chování v majoritní společnosti. Tomu by měli pomáhat i romští asistenti v základních školách.

Otázkou je, koho lze pokládat za odborníka na romskou otázku. Politiky, romské aktivisty nebo mezinárodní organizace?

Po studiu odborné literatury, článků z periodik, sbíráním informací z různých organizací a spolků věnujících se Romům a po osobních zkušenostech s Romy jsem v otázce jejich formálního vzdělávání skeptický. Náš běžný způsob vzdělávání není slučitelný s romským způsobem života a Romové ho vidí jako zbytečný a pro jejich děti omezující. Stejně tak pohlížíjí i na pracovní podmínky v současné České republice. Za velice nešťasné považují jakoukoliv pozitivní diskriminaci, která vede k nepochopení většinové společnosti a protiromským náladám.

Za východisko ze sociálního vyloučení Romů považují především zlepšení sociální situace všech občanů státu, nejen jedné etnické či národnostní skupiny, a to jinou koncepcí sociální politiky. Cílem by mělo být umožnit žít Romům jejich způsobem života a na takové úrovni, aby majoritní většina s nimi neměla problémy. Nástrojem by mělo být rozvíjení romské kultury samotnými Romy, poradenská činnost a změna filosofie našeho školství.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo najít hlavní rozdíly mezi Romy a majoritní společností a možnosti sociální pedagogiky zlepšit vzájemné soužití. Romové historický vývoj byl jiný a přivezly si svůj styl života, který se v určitých věcech liší od způsobu života v majoritní společnosti. Majorita předpokládá, že podmínkou dobrého soužití s Romy jsou kontakty založená na pravidlech etikety vytvářené majoritou. Podmínkou přizpůsobení Romů je tedy převzetí majoritních hodnot a způsobů chování. To vede ke konfliktnímu chování, pramenící z nepochopení. Snahy o asimilaci byly vždycky ne příliš úspěšné.

Hlavními rozdíly v hodnotovém žebříčku je zejména pohled na rodinu, vzdělání, jiný způsob komunikace a vztah k závislé práci, který je jedním ze zdrojů stereotypů, a to, že se Romům nechce pracovat. Aby Romové mohli uspokojit své životní hodnoty (zejména čas strávený s rodinou), potřebují, aby práce měla určité vlastnosti. Rom nepotřebují pracovat podle přesného časového rozvrhu, zvykat si na stereotyp pravidelné námahy, protože jeho práce je flexibilní a nepravidelná. Pokládá za nepřijatelné být někde celý den zavřený. Nedokáže se podřídít každé autoritě jen proto, že je to tak dáno podnikovou hierarchií. Uplatnění Romů bych viděl zejména v živnostenských oborech.

Romové mají zcela rozdílný názor na vzdělání než majorita. Většina Romů se potřebuje naučit číst, psát a přiměřeně počítat, což jsou znalosti, které může pro sebe prakticky využít. Ostatní vědomosti a znalosti jsou předávány v rámci rodiny. Souvisí to s předáváním řemesla z rodičů na potomky. Proto Romové ochotně přijímají zařazování svých dětí do praktických škol, protože zde nejsou tolik zatěžovány něčím, co podle romských rodičů nepotřebují znát.

Po vstupu do Evropské unie byla přijata řada zákonů řešících diskriminaci a rasové násilí, které jsou uplatňovány v praxi a vymáhány soudní cestou. Toto právní zajištění mi připadá ve správním a trestním právu dostačující. Za nedostatečné považují nedostatky v dodržování a vymahatelnosti pracovního práva, které je často porušováno. Sociální pedagogika nemůže romskou otázku řešit celkově, pedagog se může zabývat pouze jednotlivci. Romové často žijí v uzavřeném nepodnětném prostředí. Úkolem sociálního pedagoga by mělo být rozšiřovat zejména mladým Romům pohled na svět,

uvádět je do jiných prostředí, než která znají a zprostředkovávat jim různé činnosti, kterými by se mohli zabývat například ve svém volném čase.

Resumé

Ve své bakalářské práci se zabývám nejprve historií Romů. Předkové Romů pocházejí z Indie, ve středověku se objevují ve střední a západní Evropě. Kvůli svým zvykům a způsobu života nebyli přijati místním obyvatelstvem kladně. Pronásledování vyvrcholilo během 2. světové války, kdy byli Romové fyzicky likvidováni v koncentračních táborech. V období reálného socialismu se režim snažil Romy začlenit do společnosti a zlepšit jejich sociální situaci. Po „sametové revoluci“ Romové byli uznáni jako samostatná menšina se všemi právy na svou kulturu a jazyk.

Romové se dělí na několik etnických skupin. U nás žijí slovenští Romové, Olaši a Sinthové. K největším romským svátkům patří svatba, pohřeb a křtiny. Romové se umělecky projevují zejména jako vynikající hudebníci. Romský jazyk patří do skupiny indických jazyků a je ovlivněna jazyky zemí, ve kterých Romové pobývali. Ve srovnání s češtinou má menší slovní zásobu.

Jednou z největších životních hodnot pro Romy je jejich rodina, která je základem celé komunity. Má svoje hierarchické uspořádání, které se dodržuje. Typický je velký počet dětí a soužití široké vícegenerační rodiny. Výchova v romských rodinách je uvolněnější, než v českých. Děti jsou vychovávány hlavně citově. Formální školní vzdělání nepatří mezi jejich prioritní životní hodnoty.

Po roce 1989 prudce vzrostla nezaměstnanost Romů. Romové se dříve živili jako kočovní řemeslníci, zejména jako kováři a koňští handlíři.

Romská menšina si stěžuje na diskriminaci a množí se i rasové útoky proti nim. Diskriminaci a rasismus řeší v České republice řada právních institutů. Většinová společnost hodnotí Romy podle určitých stereotypů, jako je např. zneužívání sociálního systému, nevzdělanost, špatná pracovní morálka, hlučnost, nepořádnost, zvýšená kriminalita.

V závěrečné kapitole hledám možnosti uplatnění sociální pedagogiky v práci s Romy.

Anotace

Bakalářská práce *Romská otázka: diskriminace, stereotypy, xenofobie* se zabývá romskou menšinou v České republice, jejím historickým vývojem, zvyky a původními řemesly. Dále se zabývám postojem majority k Romům a některými panujícími stereotypy. Uvádím nálezy právních předpisů zabývajících se diskriminací a rasovým násilím. Hlavním cílem bylo najít rozdíly ve stylu prožívání života, výchově dětí a životních hodnotách. Cílem bylo také najít možnost uplatnění sociálního pedagoga při práci s Romy.

Klíčová slova

Romové, Olašští Romové, romská kultura, romská historie, romský jazyk, etnolect, romská rodina, hodnotová hierarchie Romů, romská řemesla, rasismus, diskriminace, nezaměstnanost, sociální podpora, výchova, vzdělání, sociální pedagogika

Abstract

My thesis *Romany question: discrimination, stereotypes, xenophobia* concerns the Romany minority in Czech Republic, its historical evolution, traditions and original crafts. I deal with majority's attitude to Romanies and with some ruling stereotypes. I state legislation on discrimination and racial violence. Main goal was to find differences in the life style, children upbringing and education and life values. An important aim was to find the use of the social pedagogue in the work with Romanies.

Keywords

Romanies, Valachian Romanies, Romany culture, Romany history, Romany language, etnolect, Romany family, value hierarchy, Romany crafts, racism, discrimination, unemployment, social support, upbringing, education, social pedagogy

Použitá literatura

1. BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. [bez ozn. vydání] Praha : Votobia, 2004. 179 s. ISBN 80-7220-180-8.
2. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Marek Jakoubek, Lenka Budilová (eds.). 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-178-9.
3. DAVIDOVÁ, Eva – LHOTKA, Petr – VOJTOVÁ, Petra. *Právní postavení Romů v zemích Evropské unie*. Vyd. 1. Praha : TRITON, 2005. 156 s. ISBN 80-7254-727-5.
4. DAVIDOVÁ, Eva. *Romano Drom : cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Vyd. 1. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. 245 s. ISBN 80-7067-533-8.
5. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. [bez ozn. vydání] Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, Společenství Romů na Moravě, Muzeum romské kultury (Brno, Česko), Člověk v tísni (společnost), 2002. 84 s. Pozn.: Vydala společnost Člověk v tísni, společnost při ČT v nakl. Lidové noviny. „Materiál vznikl v rámci projektu Varianty, podpořeného programem Phare Evropské unie, realizovaného společností Člověk v tísni, společnost při ČT, o. p. s., 2001-2002.“ – 2. strana obálky. ISBN 80-7106-615X.
6. HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Šaj pes dovakeras : Můžeme se domluvit*. 4. nezm. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002. 129 s. ISBN 80-244-0496-6.
7. MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Vyd. 1. Praha : Fortuna, 2001. 48 s. ISBN 80-7168-762-6.
8. MARÁDOVÁ, Eva. *Multikulturní porozumění*. [bez ozn. vydání] Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 44 s. ISBN 80-86991-82-2.
9. NAVRÁTIL, Pavel a kolektiv. *Romové v české společnosti : Jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2003. 223 s. ISBN 80-7178-741-8.
10. NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. doplněné vydání. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002. 129 s. ISBN 80-244-0497-4.
11. ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak : dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Vyd. 2., upr. Praha : Portál, 2000, c1998. 149 s. ISBN 80-7178-410-9.
12. ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. Vyd. 3., v nakl. Karolinum 1. Praha : Karolinum, 2008. 123s. ISBN 978-80-246-1524-0.

13. *Výchova k toleranci a proti rasismu : [multikulturní výchova v praxi]*. Tatjana Šišková (ed.). Vyd. 2., aktualizované. Praha : Portál 2008. 273 s. ISNB 978-80-7367-182-2.

Použité internetové zdroje

1. DAVIDOVÁ, Eva. *Romská řemesla a způsob obživy*. [online] 13. leden 2010 [citováno dne 20. 1. 2010] Copyright © 2010 Muzeum romské kultury. Dostupné na: <http://rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=314&Itemid=23&lang=cs> [ISBN/ISSN neuvedeno]
2. *Dějiny Romů* [online]. 13. leden 2010 [citováno dne 20. 1. 2010]. Copyright ©2010 Muzeum romské kultury. Dostupné na URL: <http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=320&Itemid=25&lang=cs> [ISBN/ISSN neuvedeno]
3. *Kris*. [online] [citováno dne 20. 1. 2010] Unie Olašských Romů. Dostupné na URL: <<http://www.uor.cz/index.php?menu=tradice&article=krisi>> [ISBN/ISSN neuvedeno]
4. *Romské děti žijící mimo vlastní rodinu*. [online] Praha : Středisko náhradní rodinné péče, 2007. Dostupný z www: <http://nahradnirodina.cz/files/File/romske_deti_web.pdf>
5. *Romský jazyk*. [online] 14 -03-2000 [citováno dne 20. 1. 2010] Romové v České republice. Copyright © Český rozhlas / Czech Radio, 1997-2010. Dostupné na URL: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/19363>> [ISBN/ISSN není uvedeno]
6. ROUS, Jiří. *Práce s romskou mládeží v církvi*. [online] In Salesiánská provincie Praha – Odbor pastorační mládeže a Vyšší sociálně pedagogická a teologická škola Jabok. *Práce s romskou mládeží : odborný seminář 23. – 25. 11. 2001*. Praha : Salesiánská provincie Praha – Odbor pastorační mládeže, [2002]. S. 33 – 46. Dokument ke stažení na: <<http://mladez.sdb.cz/materialy-ke-stazeni/knihovna/>> [ISBN není uvedeno]
7. SASÍNOVÁ, Petra. *Olašští Romové z Ostravy se houfně stěhují do Kanady*. *Aktuálně. cz*. [online] 9. 7. 2009 [cit. 20. 1. 2010]. 1999 – 2010 © centrum holdings. Dostupné na: <<http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=641993>>